

Икономическият растеж на България в периода на паричния съвет

Иван Тодоров*

Резюме: Целта на настоящето изследване е да анализира икономическия растеж в България за периода на функциониране на паричния съвет. Обект на изследването са детерминантите на икономическия растеж в България от страната на предлагането за периода 1997-2013 г. Предмет на изследване са приносите на физическия капитал, трудовите ресурси и научно-техническия прогрес (общата факторна производителност) към икономическия растеж в България в за периода 1997-2013 г. Използвана е методологията „счетоводство на икономическия растеж“, базираща се на двуфакторна производствена функция на Коб-Дъглас. Направени са препоръки за макроикономически политики, които могат да спомогнат за решаване на проблемите с растежа на българската икономика.

Ключови думи: България, паричен съвет, счетоводство на икономическия растеж.

JEL:O47.

Въведение

След тежка финансова и икономическа криза през 1997 г. България въведе паричен съвет, за да възстанови доверието в националната валута и банковата

система, да наложи финансова дисциплина и да стабилизира икономиката си (Stoilova 2010). Функционирането на българския паричен съвет (поне до случая с Корпоративна търговска банка) се оказа успешно. Бе установен фиксиран валутен курс и автоматичен механизъм за възстановяване на макроикономическото равновесие, което ограничи значително дискреционната макроикономическа политика.

Въвеждането на паричния съвет маркира началото на нов етап в стопанската история на България. Този етап се характеризира с постепенно възстановяване на българската икономика от срива през 1990-те и с нестабилен и неравномерен икономически растеж. След период на относително висок растеж от 6-7 % годишно преди глобалната криза, българската икономика се сви с 5,01 % през 2009 г. и расте с по-малко от 2 % през следващите години. Слабият растеж е придружен от дефлационни тенденции през 2013 и 2014 г., което е опасна комбинация и изисква бърз и адекватен отговор от българските макроикономически стратегии.

Целта на настоящето изследване е да анализира икономическия растеж в България за периода на функциониране на паричния съвет. Обект на изследването са детерминантите на икономическия растеж в България от страната на предлагането за периода 1997-2013 г. Предмет на изслед-

* Иван Тодоров е доктор, главен асистент в Стопанския факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“, e-mail: ivank.todorov@swu.bg

Икономическо развитие

ване са приносите на физическия капитал, трудовете ресурси и научно-техническия прогрес (общата факторна производителност) към икономическия растеж в България за периода 1997-2013 г. Използвана е методологията „счетоводство на икономическия растеж“, базираща се на двуфакторна производствена функция на Коб-Дъглас.

Целта на изследването е постигната чрез изпълнението на следните задачи:

- Систематизация на теоретичните основи на счетоводството на икономическия растеж (точка първа);
- Избор и прилагане на техники за изчисляване на показателите, чиито стойности не могат да бъдат директно получени от статистиката на националните сметки (точка втора);
- Представяне и интерпретация на резултатите от изследването (точка трета).
- Формулиране на препоръчителни макроикономически политики за решаване на проблемите с растежа на българската икономика (точка четвърта).

1. Теоретични основи на счетоводството на икономическия растеж

Основният недостатък на кейнсианските модели на растежа – използването на краткосрочен аналитичен апарат, се преодолява от неокласическите модели. Затова неокласическите модели се считат за първите модели на растежа. Анализът на растежа в неокласическата теория се базира на производствената функция на Коб-Дъглас. Тази функция е в основата на концепцията за счетоводството на икономическия растеж, която първоначално е предложена от Abramovitz (1956) и Solow (1957) и усъвършенствана от Denison (1967 и 1985), Maddison (1982) и други. Подходът „счетоводство на икономическия растеж“ се опитва да оцени въздействието на главните детерминанти на съвкупното предлагане върху икономическия растеж.

Съвкупното производство на стоки и услуги в икономиката зависи от количеството и производителността на наличните производствени фактори. Математическият израз на връзката между произведените съвкупен продукт и използваните за неговото производство ресурси се нарича производствена функция:

$$Y = AF(K, L) \quad (1)$$

Формула (1) свързва съвкупния продукт Y със запасите от физически капитал K , трудовете ресурси L и производителността A . Производствена функция от типа

$$Y = AK^\alpha L^{1-\alpha} \quad (2)$$

се нарича производствена функция на Коб-Дъглас. Във формула (2) степенният показател на капиталовите запаси α представлява еластичността на съвкупния продукт по отношение на капитала, а степенният показател на вложените трудови ресурси $(1 - \alpha)$ – еластичността на съвкупния продукт по отношение на труда, като $0 < \alpha < 1$.

Ако формула (2) се диференцира, темпът на растеж на съвкупния продукт може да се представи като сбор от темповете на прираст на технологичния напредък (така наречената обща факторна производителност), капиталовите запаси и трудовете ресурси (като последните две събирателно са претеглени с дела им в съвкупния доход):

$$\Delta Y/Y = \Delta A/A + \alpha \Delta K/K + (1 - \alpha) \Delta L/L \quad (3)$$

където:

$\Delta Y/Y$ = темп на растеж на съвкупния продукт;

$\Delta A/A$ = темп на прираст на общата факторна производителност;

$\Delta K/K$ = темп на прираст на капиталовите запаси;

$\Delta L/L$ = темп на прираст на трудовете ресурси;

α = еластичност на съвкупния продукт по отношение на капитала
 $(1 - \alpha)$ = еластичност на съвкупния продукт по отношение на труда.

Във формула (3) еластичността на съвкупния продукт по отношение на капитала α показва процентното нарастване на съвкупния продукт, причинено от един процент нарастване на капиталовите запаси, а еластичността на съвкупния продукт по отношение на труда $(1 - \alpha)$ представлява процентното нарастване на съвкупния продукт, причинено от един процент нарастване на вложените трудови ресурси. Формула (3), която се нарича счетоводно уравнение на растежа, е производствена функция, модифицирана в прирастна форма.

Техниката "счетоводство на икономическия растеж" почива на следните три допускания (хипотези):

- 1) Постоянна възвръщаемост от мащаба;
- 2) Намаляваща пределна производителност на капитала и труда;
- 3) Съвършена конкуренция в икономиката.

Съгласно третото допускане доходът на производствените фактори капитал и труд зависи от тяхната пределна производителност. Относителните дялове на капитала (α) и труда $(1 - \alpha)$ в съвкупния доход могат да се определят като $\alpha = rK/Y$ и $(1 - \alpha) = wL/Y$, където r е реалният лихвен процент, а w е реалната заплата.

Формула (3) показва, че растежът на съвкупния продукт $\Delta Y/Y$ може да се разчлени на три компонента:

- 1) Растеж на съвкупния продукт, причинен от ръст на производителността – $\Delta A/A$;
- 2) Растеж на съвкупния продукт, причинен от нарастване на капиталовите запаси – $\alpha \Delta K/K$;
- 3) Растеж на съвкупния продукт, причинен от нарастване на трудовете ресурси – $(1 - \alpha) \Delta L/L$.

Счетоводството на икономическия растеж измерва емпирично относителната

значимост на трите компонента на растеж на съвкупния продукт. Обикновено счетоводството на икономическия растеж се състои от четири стъпки:

Стъпка 1: Изчисляват се темповете на прираст на съвкупния продукт, капитала и труда в цялата икономика за анализирани времеви периоди.

Стъпка 2: Изчисляват се по равновесния подход или се оценяват иконометрично стойностите на еластичностите на съвкупния продукт по отношение на капитала (α) и труда $(1 - \alpha)$.

Стъпка 3: Изчисляват се приносите към икономическия растеж на капитала $\alpha \Delta K/K$ и на труда $(1 - \alpha) \Delta L/L$.

Стъпка 4: Частта от икономическия растеж, която не може да бъде приписана нито на растеж на капиталовите запаси, нито на растеж на трудовете ресурси, се обяснява чрез ръст на общата факторна производителност A . Темпът на изменение на производителността $\Delta A/A$ се изчислява по следната формула:

$$\Delta A/A = \Delta Y/Y - \alpha \Delta K/K - (1 - \alpha) \Delta L/L \quad (4)$$

Формула (4) е модификация на счетоводното уравнение на растежа (формула 3), при която $\Delta A/A$ е прехвърлено от лявата страна на уравнението. По този начин подходът „счетоводство на икономическия растеж“ третира изменението на производителността като остатък – т.е. частта от растежа, която остава след като се извадят приносите на капитала и труда.

Ако дяловете на капитала и труда в съвкупния доход са известни (константи), темпът на растеж на съвкупния продукт зависи от темповете на прираст на капиталовите запаси, заетостта и общата факторна производителност. Прирастът на капиталовите запаси подлежи на апроксимация по метода на постоянната инвентаризация или чрез подхода на постоянното съотношение "капиталови запаси-съвкупен

продукт“. Ако се приеме, че тези методи осигуряват относително точна оценка на капиталовото натрупване, единственият необяснен компонент в счетоводното уравнение на растежа (формула 3) остава темпът на нарастване на общата факторна производителност (т.нар. „остатък на Солоу“), който може да се изчисли по формула (4).

Концепцията за счетоводството на икономическия растеж еволюира чрез прибавяне на нови фактори към производствената функция и чрез изоставяне на строгите ѝ допускания. Denison (1967) обяснява икономическия растеж не само чрез натрупването на производствени фактори (капитал, труд и земя), но и чрез начина на използване на тези фактори и чрез подобряването на тяхното качество. Изследванията на Mankiw, Romer и Weil (1992), Dougherty и Jorgenson (1996), Hall и Jones (1996) подчертават значението на човешкия капитал или като отделен фактор, или като фактор, въздействащ върху общата факторна производителност. Maddison (1982) изтъква необходимостта от коригиране на производствените фактори, за да се отчете подобриенето на тяхното качество.

Постепенно допускането за съвършена конкуренция е изоставено и в производствените функции се включват нови променливи като разрастването на пазарите и промените в разпределението на ресурсите.

На базата на специфичните си характеристики концепцията „счетоводство на икономическия растеж“ може да се дефинира като метод за количествено измерване на приносите на основните фактори на растежа към икономическия растеж в дългосрочен период. Достоинство на тази концепция е, че тя може лесно да се приложи в емпирични изследвания. Недостатък на счетоводството на икономическия растеж е липсата на анализ на зависимостта между променливите в модела и факторите, които оказват въздействие върху тяхната динамика.

2. Допускания и методология на изчисленията

В тази статия влиянието на промените в труда, физическия капитал и общата факторна производителност върху измененията на реалния БВП са изследвани чрез базовото счетоводно уравнение на растежа (формула 3). Според това уравнение, темпът на растеж на реалния БВП е сума от темпа на прираст на капиталовите запаси, претеглени с дела на капитала в съвкупния доход, темпът на нарастване на заетостта, претеглен с дела на труда в съвкупния доход, и темпът на изменение на общата факторна производителност. Начинът на дефиниране на приноса на общата към икономическия растеж (като остатък, получен чрез изваждане от темпа на растеж на съвкупния продукт на приносите на двата основни производствени фактора), придава на термина „обща факторна производителност“ специфично по-широко значение. Динамиката на общата факторна производителност отразява влиянието на всички източници на растеж на реалния БВП, които не са промени в заетостта и капиталовите запаси, като научно-изследователската и развойна дейност и формирането на човешки капитал.

Съществуват три методологични проблема, свързани с практическото прилагане на техниката „счетоводство на икономическия растеж“:

1) Как да се оценят коефициентите за еластичност в базовата производствена функция (формула 2);

2) Как да се измери заетостта;

3) Как да се измери темпът на прираст на капиталовите запаси.

2.1. Оценка на коефициентите за еластичност

Настоящото изследване използва за оценка на еластичностите два равновесни подхода, базираща се на подоходната структура на БВП.

2.1.1. Първи подход за оценка на коефициентите на еластичност

Първият подход за оценка на коефициентите на еластичност е използван от Ралева (2013). Според този подход, коефициентът β се изчислява като дела на сумата от компенсацията на наетите и нетния смесен доход в БВП:

$$\beta = \frac{\text{[компенсация на наетите} + 1/3 \text{ (нетен опериращ излишък} + \text{нетен смесен доход)]}{\text{БВП}} \quad (5)$$

При допускане за постоянна възвръщаемост от мащаба α се третира като остатък и е равно на $(1-\beta)$.

Когато се използва първият подход, α и β са надценени – β е надценено, защото в трудовия доход е включен целият доход на некорпоративните предприятия, α е надценено, тъй като другите елементи на доходната структура на БВП се прибавят към капиталовия доход. Стойностите на α и β , получени по първия подход, са поместени в таблица 1.

2.1.2. Втори подход за оценка на коефициентите на еластичност

Вторият подход за оценка на коефициентите на еластичност е използван от Ралева (2013) и представлява завръщане към оригиналния вариант на концепцията за счетоводството на икономическия растеж. Според този подход, първо се изчислява α като

$$\alpha = \frac{\text{(нетен опериращ излишък} + \text{нетен смесен доход)}{\text{БВП}} \quad (6)$$

β се третира като остатък и е равно на $(1-\alpha)$. Капиталовият доход се получава като сума от нетния опериращ излишък и нетния смесен доход, което води до надценяване на α , понеже нетният смесен доход съдържа в себе си трудов доход. β също е надценено поради остатъчния си харак-

тер. Двамата подхода ограничават изкривяването на съотношенията между α и β , причинени от различната интерпретация на нетния смесен доход. Стойностите на α и β , получени по втория подход, са показани в таблица 2.

Оценките на α и β , получени по двата подхода, трябва да бъдат използвани с внимание и резерви по следните причини:

- 1) Допускането за постоянна възвръщаемост от мащаба е спорно;
- 2) Оценката на приноса на капитала чрез дела му в БВП също е дискусийна;
- 3) Иконометричните оценки на α обикновено са по-високи от стойностите на α , получени по равновесния подход.

2.2. Измерване на вложените трудови ресурси

Два индикатора могат да бъдат използвани за измерването на вложените трудови ресурси в производствената функция – броят на заетите лица или броят на изработените човечески часове в икономиката. В настоящето изследване е използван първият индикатор. Процентните изменения на броя на заетите лица спрямо предходната година са показани в таблици 1 и 2 с означение $\Delta L/L$.

2.3. Измерване на прираста на капиталовите запаси

Най-сложният методологичен проблем, свързан с практическото приложение на техниката “счетоводство на икономическия растеж”, е как да се измери темпът на прираст на капиталовите запаси. Два подхода могат да се използват за решаването на този проблем – методът на постоянната инвентаризация (Ганев 2005) и подходът на постоянното съотношение „капиталов запас-БВП“ (Минасян 2008, Ралева 2013). В настоящата статия е използван подходът на постоянното съотношение „капиталов запас-БВП“. Според този подход, темпът на прираст на капиталовите запаси $\Delta K/K$

Икономическо развитие

зависи от brutните инвестиции I , амортизационната норма d и стойността на капиталовия запас K в базовия период:

$$\Delta K/K = I/K - d \quad (7)$$

I/K може да се запише като частно между нормата на натрупване I/Y и съотношението "капитал-свкупен продукт" K/Y :

$$I/K = (I/Y) / (K/Y) \quad (8)$$

Ако I/K се замести във Формула (7) с дясната страна на формула (8), тогава темпът на прираст на капитала $\Delta K/K$ може да се изчисли като

$$\Delta K/K = (I/Y / K/Y) - d \quad (9)$$

Както в много емпирични изследвания (Hernandez and Mauleon 2003, Sorogaton 2002, Felipe 1997), възприетата амортизационна норма d в това изследване е 0.05.

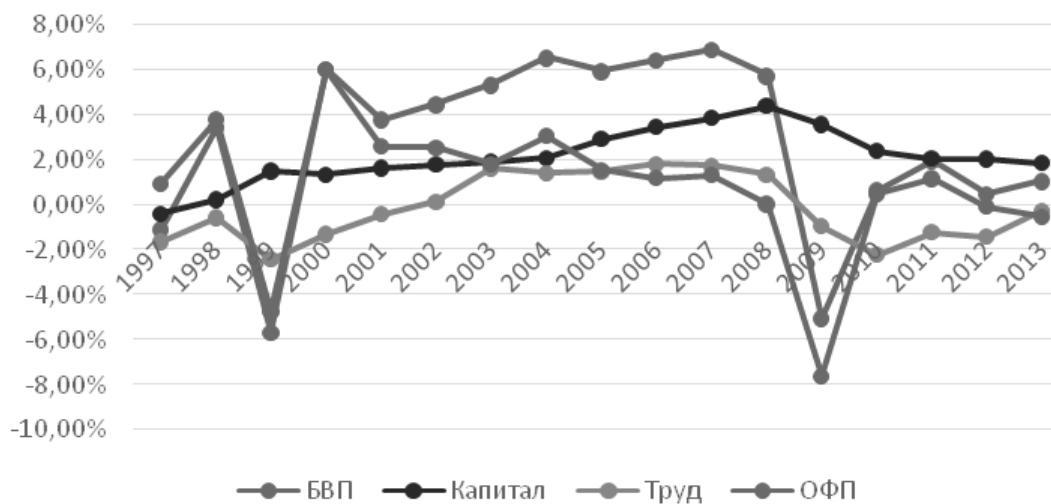
Съотношението "капитал-свкупен продукт" K/Y се приема за константа в икономическата теория. В различните емпирични изследвания това съотношение

варира между 2 и 3. За България използваните стойности на съотношението "капитал-свкупен продукт" са 2.5 (Минасян 2008) и 2.3 (Ралева 2013). В настоящето изследване използваната стойност на съотношението "капитал-свкупен продукт" е 2.2. Тя е получена като средна аритметична стойност от отношението между бруто капиталобразуване и изменението на реалния БВП за периода 1998-2008 г. (в съответствие с допускането на Хароди Домар, че средната и пределната производителност на капитала са равни).

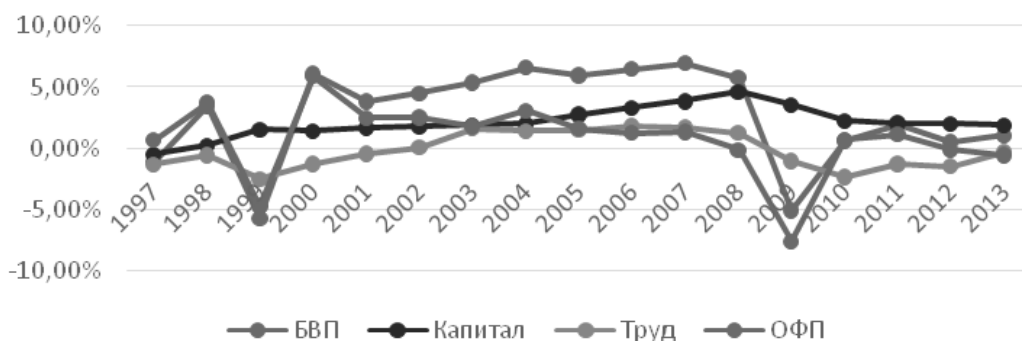
Темповете на изменение на капиталите запаси спрямо предходната година са поместени в таблици 1 и 2 с означение $\Delta K/K$.

3. Резултати

Изчислените резултати за приносите на капитала, труда и общата факторна производителност към икономическия растеж в България са показани в таблици 1 и 2 и на фигури 1 и 2. Представени са два варианта на резултатите в зависимост от начините за изчисляване на коефициентите на еластичност α и β .

Фигура 1. Приноси на капитала, труда и общата факторна производителност към икономическия растеж в България (вариант 1)

Фигура 2. Приноси на капитала, труда и общата факторна производителност към икономическия растеж в България (вариант 2)

Като цяло динамиката на съвкупното производство на България при паричен съвет е позитивна (вж. таблици 1 и 2 и фигури 1 и 2). За целия период 1997-2013 г. реалният БВП на България намалява само през 3 години – през 1997, 1999 и 2009 г. Средният темп на растеж за периода обаче не е висок – 2.78 %. Стандартното отклонение от 3.92 % показва, че икономическият растеж на България в периода на паричен съвет е нестабилен и неравномерен. През 1997 г. спадът на реалното производство е малък (1.09 %), но през 1999 г. и през 2009 г. той е катастрофален (съответно 5.65 % и 5.01 %). Главната причина за сериозният спад на реалния БВП през 1999 г. и 2009 г. е общата факторна производителност, която намалява съответно с 4.70 % и 7.57 % през двете години.

Периодът 2000-2008 г. се характеризира с относително висок и стабилен икономически растеж (среден темп 5.70 % и стандартно отклонение 1.01 %). През първата част на този период (от 2000 до 2004 г.) общата факторна производителност е главният двигател на растежа със среден принос от 3.16 %. През втората част на периода обаче (от 2005 до 2008 г.) растежът на реалния БВП се определя главно от промените в капиталовите запаси (със среден принос към растежа 3.65 %).

След срива през 2009 г. (5 % спад на реалното производство) възстановяването на българската икономика е бавно и слабо. През годините 2010-2013 г. България регистрира слаб икономически растеж от под 2 % годишно (среден темп 1.05 %). Този слаб растеж се определя главно от промените в капиталовите запаси (със среден принос към растежа 2.09 %).

Общата факторна производителност (със стандартно отклонение от 3.11 %) е най-нестабилният от трите фактора на растежа през периода 1997–2013 г., а капиталовите запаси са най-стабилният (със стандартно отклонение от 1.23 %).

Приносът на труда към икономическия растеж е позитивен в периода 2002-2008 г., но е негативен през 1997-2001 г. и през 2009-2013 г. Средният принос на заетостта към растежа за целия период 1997-2013 г. е отрицателен (-0.18 %). Сравнението на динамиката на съвкупното производство и заетостта показва, че положителните промени на трудовия пазар се случват след две години на висок и стабилен икономически растеж. Реакцията на трудовия пазар към нисък или негативен икономически ръст обаче е незабавна.

Колебанията на съвкупния продукт и общата факторна производителност показват сходни модели. Този факт се дължи

Икономическо развитие

на спецификата на изчисляване на промените в общата факторна производителност като остатък, получен от темпа на растеж на БВП чрез изваждане на темповете на растеж на капиталовите запаси и заетостта.

Приносът на промените в капиталовите запаси към икономическия растеж е позитивен през целия период 1997-2013 г. с изключение на 1997 г., когато е негативен. Средният принос на капитала към растежа за периода 1997-2013 г. е 2.17 %, което го прави основен фактор на растежа от страната на предлагането в периода на паричния съвет. Най-високият принос на промените в капиталовите запаси към икономическия растеж е през годините 2003-2008 (средно 3.11 % на година). След възходящата динамика през 1997-2008 г., влиянието на капиталовите запаси върху икономическия растеж намалява в периода 2009-2013 г. (среден принос от 2.39 %, което означава спад от 0.72 % в сравнение с периода 2003-2008 г.). Може да се направи изводът, че нарастването на капиталовите запаси през 1997-2008 г. е последица от подобряване на средата за бизнес в България. Това подобряване на бизнес средата е причинено от следните събития:

- ✓ Въвеждането на паричния съвет през 1997, което резултира във финансова и макроикономическа стабилност;
- ✓ Нарастването на кредитната активност през 2003-2008 г., което се дължи на покупката на български банки от чуждестранни банки и на масовия приток на чуждестранен капитал в България;
- ✓ Присъединяването на България към Европейския съюз, което повишава сигурността за чуждестранните инвеститори в България.

В резултат от глобалната и вътрешната икономическа криза и от бавното възстановяване на българската икономика от тази криза, въздействието на промените в

капиталовите запаси върху икономическия растеж намалява през 2009-2013 г., когато несигурната политическа и икономическа обстановка водят до рязък спад на инвестициите.

Може да се заключи, че капиталовите запаси са главната детерминанта на икономическия растеж в България от страната на предлагането в условията на паричен съвет, докато влиянието на общата факторна производителност и промените в заетостта върху динамиката на реалния БВП е по-слабо. Динамиката на общата факторна производителност в периода на паричния съвет е хаотична, което може да се обясни чрез непоследователното развитие на прехода към пазарна икономика в България. Неефективното използване на трудовете ресурси допринася за намаляване на темповете на прираст на реалния БВП. Това слабо негативно въздействие се компенсира от нарастването на капиталовите запаси и на общата факторна производителност. Спадът на заетостта е придружен от нарастване на влиянието на фактори като научно-технически прогрес и начин на организация на производството. Икономическата ефективност е нараснала в процеса на приватизация и реструктуриране на българската икономика.

4. Препоръчителни макроикономически политики за решаване на проблемите с растежа на българската икономика

За НСЧ структурните и кохезионните фондове на ЕС имат стратегическо значение по две причини: първо, поради нуждата от подобряване ефективността на бюджетните разходи и второ, понеже тези фондове могат да спомогнат фискалната консолидация да не се превърне в проциклична във време на рецесия. Европейските фондове могат да повишат потенциалния

икономически растеж, който намаля в кризисни условия. Фискалната консолидация трябва да отчита риска от прибавяне на деливъридж в публични сектор към протичащия деливъридж в частния сектор, тъй като подобна комбинация може да окаже негативно въздействие върху икономическото възстановяване.

Главната опасност за икономическия растеж у нас е свързана със структурните проблеми на българската икономика. Икономическият растеж в България преди кризата бе неустойчив, подхранван от бърза кредитна експанзия и масиран приток на чуждестранни капитали и се характеризираше с вложения предимно в нетъргуеми стоки и неефективно разпределение на ресурси. За справяне със структурния бюджетен дефицит, който преди кризата бе скрит от балони и кух икономически ръст, е нужна фискална консолидация. Ако такава не се извърши, това означава загуба на БВП и влошаване на възможностите за растеж на икономиката. Освен това пазарите не биха толерирали дълго време високи бюджетни дефицити в условията на дългова криза.

В условията на паричен съвет икономическият растеж зависи от гъвкавостта на вътрешните пазари, от бързото подобряване конкурентоспособността на националната икономика и от приспособяването ѝ към новата международна конюнктура.

По различни оценки европейските фондове могат да увеличат потенциала за растеж БВП в повечето НСЧ с 4-5 %. Без да увеличават бюджетния дефицит, структурните и кохезионните фондове на ЕС могат да компенсират процикличната природа на програмите за фискална консолидация на световните финансови институции.

Бюджетните дефицити са ключов проблем за НСЧ. Наличието на структурен бюджетен дефицит в условията на рецесия и дългова криза поставя пред НСЧ неотлож-

ния императив да подобрят усвояемостта на средствата от европейските фондове, а пред Европейската комисия – да стимулира това усвояване. Например може да се ускори рамбурсирането на средствата, да се премахне изискването за съфинансиране на безспорно важни проекти и да се увеличи размерът на авансовото финансиране. От главно значение е подкрепата на проекти с регионално значение като Дунавската стратегия със средства от ЕС.

За ефективно усвояване на средствата от еврофондовете са нужни институционални промени както на национално, така и на общностно ниво. В НСЧ трябва да се вляят капитали за финансиране производството на инвестиционни стоки във време, когато националните бюджети не могат да осигурят тези средства. Само така може да се преодолеят дългосрочни негативни икономически и социални последици в ЦИЕ.

Относно монетарната политика, възможностите за нейното провеждане при паричен съвет не се големи. Единственият реално действащ инструмент, с който разполага БНБ, е промяната на изискванията за ЗМР. Този инструмент обаче трябва внимателно да се използва, защото не е толкова гъвкав, колкото останалите монетарни инструменти, с които за съжаление БНБ не разполага.

Правителството има възможност да провежда скрита монетарна политика с фискални средства. Преди кризата тази възможност бе свързана с държането на част от фискалния резерв в търговските банки, което водеше до нарастване на паричното предлагане, както и с осигуряването на бюджетен излишък. В момента не е препоръчително да се рискува с държането на фискалния резерв в търговска банка. Вместо това държавата може да емитира дълг и депозира събраните средства в Българската банка за развитие, която да управлява ефективно им

Икономическо развитие

влагане в реалната икономика. Основание за подобно предложение е стагнацията на брунтното капиталобразуване през последните години. Анализът на платежния баланс показва, че стагнирането на инвестициите у нас се дължи както на репатриране на чуждестранен капитал в чужбина, така и на изнасяне на местен капитал зад граница в различна форма – депозити, портфейлни инвестиции и т.н. В момента се пропускат възможностите за инвестиране на български капитал в България и се допуска неговото изтичане в чужбина. Правителството може да събере този капитал чрез емисия на държавен дълг и да го инвестира в реалната икономика чрез ББР. Подобен начин на наливане на средства в икономиката има своите предимства – разходите по емисията ще бъдат платени чрез лихвата, срещу която ББР ще отпусне събраните средства, а държавният дълг ще нарасне със същия размер, с който расте и частта от фискалния резерв, държана в ББР.

По отношение на реалната конвергенция България също изостава и е една от най-бедните държави в ЕС с най-ниския доход на глава от населението и най-ниската производителност на труда. В условията на тежка икономическа криза е добре усилията на българското правителство да бъдат насочени към повишаване на усвояемостта на средствата от фондовете на ЕС и към привличане на капитали от чужбина. Това предполага пресичане на корупцията, подобряване на работата на държавните институции и изграждане на качествена инфраструктура.

Правителството би трябвало да поддържа балансиран бюджет не чрез намаляване на разходите, чийто относителен дял в БВП е един от най-ниските в ЕС, а чрез подобряване на качеството на работата на приходната администрация с цел повишаване на събираемостта на приходите, чрез реструктуриране и оптимизи-

ране на разходите. Ясна, последователна, предвидима и дългосрочно ориентирана макроикономическа политика в страната, приемственост в нейното провеждане и в логиката, на която тя се базира са предпоставките, които биха върнали в България чуждестранните инвестиции, без които икономическото развитие на страната ни е немислимо.

Държавата може да регулира икономиката чрез промени в параметрите на отделните бюджетни структури: приходи, разходи, салдо, начин на използване на салдото (финансиране или инвестиране). Бюджетната политика е свързана с разходната, а фискалната политика – с приходната част на държавния бюджет. Основен недостатък на цялостната българска бюджетно-фискална политика е системното и хронично недофинансиране на ключови социални сфери на образование, здравеопазване, наука и др. Последствията са липса на достатъчно иновации, влошаване на качеството на човешкия капитал, спад на конкурентоспособността на националната икономика и увреждане на потенциала ѝ за дългосрочен растеж.

Анализът на приходната част на държавния бюджет разкрива следните проблеми:

- Наличие на екстремно-потребителска данъчна система – изразява се в няколкократно превишение на приходите от косвени данъци над приходите от преки данъци в държавния бюджет. В годините преди глобалната криза това превишение бе около 4 пъти и намаля на около три пъти в годините на кризата и след нея.
- Пропорционално подоходно облагане – свързано е с въвеждането от началото на 2008 г. на единна данъчна ставка от 10 % върху доходите на физическите и юридическите лица и с премахване на съществуващия готовава необлагаем минимум върху доходите на индивидите. България има едни от най-ниските

ставки на преките подоходни данъци в целия Европейски съюз и относително високи ставки на косвените данъци;

- Нисък размер на приходите от помощи – означава ниска усвояемост на средствата по фондовете на ЕС.

Разходната част на държавния бюджет има следните недостатъци:

- Нисък размер на бюджетните разходи като процент от БВП – под 40 %, при стойност на този показател средно за ЕС над 50 %;
- Неефективно изразходване на бюджетни средства (например в здравеопазването);
- Неравномерно харчене на бюджетни средства през годината (слабо в началото и силно в края на годината), което стимулира спад на цените през първото тримесечие и покачването им през последното тримесечие на годината.

Частите „Бюджетно салдо“ и „Финансиране на бюджетния дефицит (Инвестиране на бюджетния излишък)“ показват следните дефекти:

- Налагане на национални изисквания за бюджетен дефицит от 2 %, които са по-ограничителни от европейските стандарти (3 %);
- Финансиране на бюджетния дефицит предимно със средства от фискалния резерв.

Социалните и икономически последици от така откритите проблеми в отделните части на държавния бюджет са изключително неблагоприятни.

Екстремно потребителската данъчна система е изключително несправедлива от социална гледна точка – тя облагодетелства хората с най-високи доходи и ощетява хората с най-ниски доходи. При нея е нарушен основен принцип на оптималното данъчно облагане – данъчната ставка да нараства с намаляване на пределната полезност на дохода. Премахването на прогресивното подоходно облагане и на

необлагаемия минимум на доходите, лишиха данъчната система у нас от една от основните ѝ функции – намаляване на икономическите и социални неравенства. При пропорционалното облагане всички доходи се облагат с единна ставка и съотношението между по-високите и по-ниските доходи преди и след облагането се запазва непроменено.

Основните аргументи, с които бе въведен плоският данък – увеличаване на инвестициите (най-вече чуждестранните), повишаване на приходите от преки данъци и намаляване на дела на „сивата“ икономика, не се оправдаха, което предизвиква основателни съмнения в ефективността на пропорционалното данъчно облагане у нас. Инвеститорите (най-вече чуждестранните) не се влияят толкова от ниските данъчни ставки и ниската цена на труда, а от други фактори – равнище на корупция, начин на функциониране на държавната администрация и правораздавателната система, наличие на бюрокрация, качество и производителност на работната сила, качествена инфраструктура и др. Спадът на инвестициите (включително чуждестранните) показва негативната оценка на инвеститорите и останалите стопански агенти за цялостната бизнес среда у нас, включително за качеството на работа на държавните институции и на провежданата макроикономическа политика. Спадът на приходите от преки данъци като процент от БВП пък е индикатор за влошаване на ефективността на приходната администрация.

Високите (и като данъчни ставки, и като дял от бюджетните приходи) косвени данъци имат тежка икономическа и социална цена. Те натоварват цените на енергийните ресурси, стоките и услугите, намаляват потреблението, водят до повишаване на инфлацията и спъват икономическия растеж при равни други условия. С увеличаване на дохода пределната

Икономическо развитие

ефективна данъчна ставка на облагането с косвени данъци намалява, което представлява скрита форма на регресивно данъчно облагане.

Още един аргумент против екстремно потребителската данъчна система у нас е, че тя противоречи на тенденциите в данъчното облагане в ЕС. Средно за ЕС данъчната система е хибридна, т.е. характеризира се с относителна равностойност на приходите от преки и приходите от косвени данъци. Настоящата суверенна дългова криза в еврозоната се очаква да доведе до засилена координация в сферата на фискалната политика, което рано или късно би трябвало да постави ниския пропорционален подоходен данък у нас в разрез с европейските изисквания.

Ниският процент на усвояемост на средствата от фондовете на ЕС означава пропуснат икономически растеж, който по различни оценки варира между 3 % и 5 % от БВП. Тези средства са безвъзмездни, не влошават показателите за държавен дълг и бюджетен дефицит и не са обвързани с ограничителните изисквания, срещу които се отпускат средствата от международните финансови институции. Затова непълното им усвояване може да се класифицира като престъпна и скъпоструваща небрежност.

Законодателното фиксиране на бюджетните разходи в размер до 40 % от БВП при средна стойност на този показател за ЕС над 50 % и при надвиснала опасност от нова рецесия представлява прокризисна, а не антикризисна мярка. Същото може да се каже и за законовото налагане на бюджетен дефицит до 2 % от БВП при допустими от Маастрихтския критерии 3 %.

Бюджетите на социалното осигуряване (НОИ и НЗОК) имат хронични дефицити, които се налага да бъдат финансирани с преки плащания от държавния бюджет. Реформата в пенсионната и здравната система безспорно е нужна, но е твърде

обширна като проблематика и затова не е предмет на разглеждане в настоящата статия.

Икономиката е инерционна система и наложилият се модел на неравномерно харчене на бюджетни средства в отделните месеци на годината натоварва стопанските структури. През месеците на бюджетни рестрикции потребителското търсене и цените падат, което поставя на изпитание страната на предлагането – продавачи и производители. През месеците на разхлабване на бюджетните рестрикции потреблението и цените растат, което затруднява страната на търсенето – домакинствата и фирми. Регуването на месеци с дефлация и инфлация възпрепятства гладкото функциониране на икономическата система, затова е препоръчително разходването на бюджетни средства да бъде по-плавно и равномерно в отделните месеци и тримесечия на годината.

Преди кризата макроикономическата политика на България бе основана на неокласическата икономическа теория. Промяна към неокейнсианска икономическа политика не е препоръчителна, тъй като активистката политика традиционно не носи нищо добро за страната ни и може да разруши доверието на международната финансова общност в нашата страна. Самият паричен съвет, поради своята специфика, засилва действието на възрадените антициклични стабилизатори на икономиката, а икономическото развитие на България по време на глобалната криза доказва верността на постулатите на неокласическата теория.

Решенията на проблемите в бюджетните структури и породените от тях проблеми би трябвало да се търсят в следните посоки:

1. Подобряване на усвояемостта на средствата от еврофондовете. Като се вземе предвид, че усвояемостта на средствата от ЕС е около 30 %, има огромни резерви в това отношение;

2. Въвеждане на умерено прогресивно подоходно данъчно облагане;

3. Финансиране на предстоящите плащания по външния дълг чрез външни заеми, а не от Фискалния резерв;

4. Въвеждане по-ниски ставки на ДДС и акцизите за електрическата енергия и енергоносителите, които се използват за промишлени цели. Подобна мярка е насочена към намаляване на производствените разходи, цените и стимулиране на потреблението и производството;

5. Балансиране на бюджета не чрез понижаване размера на разходите, а чрез тяхното оптимизиране и чрез увеличаване на събираемостта на приходите;

6. Трансформиране на данъчната система от екстремно потребителска в хибридна;

7. Увеличаване на дела на бюджетните разходи като процент до равнища, съпоставими със средните за еврозоната. Поддържането на бюджетни параметри, клонящи към средните за еврозоната, би трябвало да гарантира изпълнението на Маастрихтските критерии за публичните финанси.

Като цяло може да се заключи, че структурите на държавния бюджет на България съдържат в себе си редица дефекти и пораждат множество проблеми, които изискват адекватни управленски решения. Дали българското макроикономическо управление притежава нужната воля и компетентност, за да се намери и приложи тези решения, е трудно да се прогнозира.

Заклучение

Проблемите с растежа на българската икономика са сложни и тежки. Успешното им решаване изисква съчетаването на краткосрочни мерки за стимулиране на съвкупното търсене и на дългосрочни мерки за въздействие върху съвкупното предлагане. За съжаление на българското макроикономическо управление липсва

рационализъм и дискусиите по важните макроикономически проблеми на България се водят от крайни идеологически позиции (от екстремален неокейнсиански активизъм до неолиберален пазарен фундаментализъм). Формулирането и провеждането на ефективна макроикономическа политика не е идеологически, а прагматичен проблем. Правилната макроикономическа политика не е нито изцяло лява, нито изцяло дясна; нито напълно неокейнсианска, нито напълно неолиберална. Правилната макроикономическа политика е прагматична, функционална и работеща. Тя може да съчетава както неокейнсиански, така и неолиберални мерки; както леви, така и десни действия. Важното е ефективно да решава актуалните икономически проблеми на обществото. Затова е препоръчително експертно решаване на икономическите проблеми без тяхното прекалено политизиране и идеологизиране.

Икономическият растеж е основна цел на макроикономическата политика и източник на богатството на нацията. Характеристиките на икономическия растеж (фактори, тенденции и проблеми) се влияят от типа на валутнокурсвия режим на страната. Валутнокурсвият режим е ключов фактор на макроикономическото управление (цел и инструмент на макроикономическата политика) и неговите характеристики се променят в условията на регионална икономическа интеграция. В хода на интеграционния процес важността на валутнокурсвата политика постепенно намалява и напълно изчезва, когато страната се присъедини към валутна зона. Типът на валутнокурсвия режим има специфично въздействие върху ефективността на макроикономическата политика и върху интеграцията на националната икономика в икономически и валутни съюзи.

Българската икономика все още формира структурните си характеристики и

Икономическо развитие

търси начин за повишаване на цялостната си конкурентоспособност. Българският паричен съвет успешно поддържа финансовата стабилност (или поне я поддържа до случая с Корпоративна търговска банка), но неговите ограничения допълнително влошават проблемите с растежа на българската икономика. Препоръчително е възможно най-скоро България да влезе във Валутнокурсен механизъм 2 (ВКМ 2), който представлява „чакалня“ за еврозоната. След двугодишен престой във ВКМ 2 и при успешното изпълнение на Маастрихтските конвергентни критерии България ще бъде в състояние да се присъедини към еврозоната. Членството в еврозоната се очаква да донесе на България следните изгоди, които могат да съдействат за решаване на проблемите с растежа на българската икономика:

- Лихвената премия за странови риск на България би трябвало да спадне, което ще стимулира притока на капитал (дългосрочно ориентиран, а не спекулативен!) към България и лихвените проценти в България ще се понижат към нива, сравними с тези в еврозоната;
- Ограниченията, наложени от паричния съвет върху функцията „кредитор от последна инстанция“ (рефинансиране на банковата система от централната банка), ще бъдат премахнати;
- Няма да има нужда България да поддържа толкова големи валутни резерви и част от освободените резерви ще могат да се използват за други цели, вместо за поддържане на фиксирания валутен курс;
- Валутният риск и транзакционните разходи между България и еврозоната ще бъдат премахнати;
- По-добрият достъп на Българската народна банка (БНБ) до операциите на Европейската централна банка (ЕЦБ) ще осигури допълнителна ликвидност, която може да поощри кредитирането и растежа.

България покрива критериите за оптималната валутна зона и Маастрихтските критерии, дори при кризисни условия.

Глобалната икономическа криза, последвалата я рецесия и дълговата криза в еврозоната забавиха процеса на реална и номинална конвергенция с няколко години. Преди глобалната криза се очакваше България да приема еврото около 2015 г. Като се отчете забавянето на интеграционния процес е по-вероятно България да се присъедини към еврозоната в края на текущото десетилетие. Най-вероятният сценарий за приемане на еврото от България е запазване на паричния съвет и съблюдаване на новите, наложени от кризата европейски изисквания. Спецификата на българската икономика се определя от няколко фактора:

- Размер на икономиката – малък;
- Степен на отвореност на икономиката – висока;
- Тип на валутнокурсния режим – паричен съвет;
- Ресурсна база на икономиката – ограничена;
- Начин на интегриране в глобалната икономика – текущо членство в регионално интеграционно обединение (ЕС) и бъдещо членство във валутен съюз (еврозоната).

Тези специфични фактори диктуват макроикономическа политика, която съответства на новите световни и европейски реалности. Макроикономическите показатели на България би следвало да бъдат поддържани около средните за еврозоната, за да се гарантира плавно продължаване на процеса на номинална и реална конвергенция.

Българските правителства провеждат по-ограничителна фискална политика от изискваната от европейските стандарти. Подобна политика би могла да увреди потенциала за растеж на българската икономика. Въпреки че България регистри-

ра слаб икономически растеж от 2010 г. насам, това икономическо възстановяване е илюзорно, понеже главните двигатели на растежа от страната на търсенето – потреблението и инвестициите – стагнират. Само нетният износ е положителен поради нарастването на износа на суровини и материали. С дефицит по финансовата сметка на платежния баланс, със стагниращи потребление и инвестиции прогнозите за растеж на българската икономика от гледна точка на съвкупното търсене са песимистични.

Общата факторна производителност и капиталовите запаси са основните фактори на икономическия растеж в България от страната на предлагането в периода на паричния съвет, а трудът има слаб негативен ефект върху растежа. Този извод изисква българското макроикономическо управление да концентрира усилията си върху насърчаването на инвестициите и създаването на условия за повишаване на производителността с цел да се стимулира икономическият растеж.

Производителността на труда в България, измерена на едно заето лице и на един изработен човекочас, е 30-40 % средната за ЕС, което прави българската работна сила най-слабо производителната в целия ЕС.

Опитът на България и на други страни показва, че инвестиционната активност се определя главно от качеството и стабилността на институционалната и макроикономическата среда, докато данъчните стимули и другите преференции за инвестициите имат относително по-слабо въздействие върху решенията на инвеститорите. Въпреки ниския си корпоративен данък от 10 % България е привлякла по-малко инвестиции в сравнение с други икономики в преход от Централна и Източна Европа, които имат по-висок корпоративен данък.

Институционалната среда в България се характеризира с високи равнища на бю-

рокрация и корупция, с муда и неефективна работа на държавната администрация. Липсата на добро законодателство и качествени институции, отсъствието на качествена инфраструктура и недостигът на добре квалифицирана и високопродуктивна работна сила са главните пречки пред инвестициите (местни и чуждестранни). Други фактори, които възпрепятстват инвестициите, са политическата нестабилност и липсата на последователност и приемственост в макроикономическите политики на отделните български правителства.

България може да създаде условия за повишаване на инвестиционната активност и на производителността чрез:

- 1) Подобряване на качеството на законодателството и на институциите си;
- 2) Изграждане на добра публична инфраструктура;
- 3) Насърчаване на и инвестиране в развитието на човешки капитал;
- 4) Стимулиране на и инвестиране в научноизследователска и развойна дейност (НИРД).

Като се вземат предвид първо, бавният и болезнен процес на институционална трансформация в България, и второ, ниският дял на инвестициите в публична инфраструктура, човешки капитал и НИРД в БВП на България в сравнение с европейските стандарти, перспективите пред икономическия растеж на България от гледна точка на предлагането не са добри.

Цитирани източници:

Ганев, Калоян, 2005. „Измерване на общата факторна производителност: счетоводство на икономическия растеж за България“. Дискуссионни материали на БНБ, ДР/48/2005.

Икономическо развитие

- (Ganev, Kaloyan, 2005. „Izmervane na obshtata faktorna proizvoditelnost: schetovodstvo na ikonomicheskiya rastezh za Bulgaria“. Diskusionni materialii na BNB, DP/48/2005)
- Минасян, Гарабег, 2008. Финансово програмиране. София: Класика и стил.
- (Minassian, Garabed, 2008. Finansovo programirane. Sofia: Klasika i stil)
- Ралева, Стела, 2013. Инфлация и икономически растеж: теория, методология, емпирика, София: Издателски комплекс УНСС.
- (Raleva, Stela, 2013. Inflatsia i ikonomicheski rastezh: teoria, metodologia, empirika, Sofia: Izdatelski kompleks UNSS)
- Цалински, Цветан, 2006. „Два подхода за емпирична оценка на потенциалното производство на България.“ Дискуссионни материали на БНБ, DP/57/2006.
- (Tsalinski, Tsvetan, 2006. „Dva podhoda za empirichna otsenka na potentsialnoto proizvodstvo na Bulgaria.“ Diskusionni materialii na BNB, DP/57/2006)
- Abramovitz, Moses, 1956. "Resource and Output Trends in the United States since 1870." *American Economic Review*, 46: 5-23.
- Cororaton, Caesar, 2002. "Total Factor Productivity in the Philippines." Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper No. 2002-01.
- Denison, Edward, 1967. *Why Growth Rates Differ*. Washington: The Brookings Institution.
- Denison, Edward, 1985. *Trends in American Economic Growth, 1929-1982*. Washington: The Brookings Institution.
- Dougherty, Chrys and Dale Jorgenson, 1996. "International Comparisons of the Sources of Economic Growth." *American Economic Review*, 86(2): 25-29.
- Felipe, Jesus, 1997. "Total Factor Productivity Growth in East Asia: A Critical Survey." Asian Development Bank Working paper.
- Hall, Robert and Charles Jones, 1996. "The Productivity of Nations." National Bureau of Economic Research Working Paper No. 5812.
- Hernandez, Jose A. and Ignacio Mauleon, 2003. "Estimating the Capital Stock." Working paper, Universidad de la Laguna; Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.
- Krueger, Alan, 1999. "Measuring Labor's Share." National Bureau of Economic Research Working Paper No. 7006.
- Maddison, Angus, 1982. *Phases of Capitalist Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Mankiw, Gregory, David Romer and David N. Weil, 1992. "A Contribution to the Empirics of Economic growth." *Quarterly Journal of Economics* 107(2): 407-437.
- Patonov, Nikolay, 2013. "Searching for a Restraint on the European Leviathan", Scientific Annals of the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, Economic Sciences Section, 60(2): 315-330.
- Senhadji, Abdelhak, 2000. "Sources of Economic Growth: An Extensive Growth Accounting Exercise." IMF Staff Papers Vol. 47, No. 1.
- Solow, Robert, 1957. "Technical Change and the Aggregate Production Function." *Review of Economics and Statistics*, 39: 312-320.
- Stoilova, Desislava, 2010. "Financial Decentralization and the Downturn: Evidence from Bulgaria." Scientific Annals of the "Alexandru Ioan Cuza" University of Iasi, Economic Sciences Section, LVII: 261-275.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Таблица 1. Приноси на капитала, труда и общата факторна производителност към икономическия растеж в България (Вариант 1)

Година	$\Delta Y/Y$	α	$\Delta K/K$	$\alpha^* \Delta K/K$	β	$\Delta L/L$	$\beta^* \Delta L/L$	$\Delta A/A$
1997	-1,09%	0,46	-0,80%	-0,37%	0,54	-3,07%	-1,66%	0,94%
1998	3,46%	0,44	0,53%	0,23%	0,56	-1,03%	-0,57%	3,80%
1999	-5,65%	0,44	3,48%	1,52%	0,56	-4,32%	-2,43%	-4,74%
2000	6,04%	0,44	3,05%	1,36%	0,56	-2,38%	-1,32%	6,00%
2001	3,80%	0,44	3,67%	1,63%	0,56	-0,75%	-0,42%	2,59%
2002	4,48%	0,46	3,94%	1,80%	0,54	0,23%	0,12%	2,55%
2003	5,36%	0,46	4,23%	1,93%	0,54	2,96%	1,61%	1,82%
2004	6,56%	0,46	4,58%	2,09%	0,54	2,59%	1,41%	3,06%
2005	5,96%	0,46	6,44%	2,93%	0,54	2,70%	1,47%	1,55%
2006	6,47%	0,46	7,55%	3,46%	0,54	3,34%	1,81%	1,20%
2007	6,91%	0,46	8,41%	3,87%	0,54	3,18%	1,72%	1,32%
2008	5,75%	0,44	10,03%	4,39%	0,56	2,36%	1,33%	0,03%
2009	-5,01%	0,43	8,26%	3,58%	0,57	-1,71%	-0,97%	-7,62%
2010	0,66%	0,43	5,61%	2,40%	0,57	-3,88%	-2,22%	0,47%
2011	1,98%	0,44	4,73%	2,07%	0,56	-2,20%	-1,24%	1,15%
2012	0,49%	0,42	4,83%	2,03%	0,58	-2,50%	-1,45%	-0,09%
2013	1,07%	0,40	4,70%	1,87%	0,60	-0,43%	-0,26%	-0,54%
Средна	2,78%	0,44	4,90%	2,17%	0,56	-0,29%	-0,18%	0,79%
Отклонение	3,92%	0,02	2,74%	1,23%	0,02	2,66%	1,47%	3,11%

Източник: Изчислено от автора на базата на данни от сайта на НСИ www.nsi.bg

Таблица 2. Приноси на капитала, труда и общата факторна производителност към икономическия растеж в България (Вариант 2)

Година	$\Delta Y/Y$	α	$\Delta K/K$	$\alpha^* \Delta K/K$	β	$\Delta L/L$	$\beta^* \Delta L/L$	$\Delta A/A$
1997	-1,09%	0,57	-0,80%	-0,46%	0,43	-3,07%	-1,31%	0,68%
1998	3,46%	0,47	0,53%	0,25%	0,53	-1,03%	-0,54%	3,75%
1999	-5,65%	0,43	3,48%	1,51%	0,57	-4,32%	-2,45%	-4,70%
2000	6,04%	0,47	3,05%	1,43%	0,53	-2,38%	-1,26%	5,88%
2001	3,80%	0,47	3,67%	1,71%	0,53	-0,75%	-0,40%	2,50%
2002	4,48%	0,47	3,94%	1,84%	0,53	0,23%	0,12%	2,52%
2003	5,36%	0,44	4,23%	1,87%	0,56	2,96%	1,65%	1,84%
2004	6,56%	0,44	4,58%	2,03%	0,56	2,59%	1,45%	3,09%
2005	5,96%	0,43	6,44%	2,77%	0,57	2,70%	1,54%	1,65%
2006	6,47%	0,44	7,55%	3,35%	0,56	3,34%	1,86%	1,26%
2007	6,91%	0,46	8,41%	3,87%	0,54	3,18%	1,72%	1,32%
2008	5,75%	0,46	10,03%	4,61%	0,54	2,36%	1,27%	-0,13%
2009	-5,01%	0,43	8,26%	3,54%	0,57	-1,71%	-0,98%	-7,57%
2010	0,66%	0,40	5,61%	2,27%	0,60	-3,88%	-2,31%	0,70%
2011	1,98%	0,44	4,73%	2,06%	0,56	-2,20%	-1,24%	1,16%
2012	0,49%	0,42	4,83%	2,04%	0,58	-2,50%	-1,44%	-0,11%
2013	1,07%	0,40	4,70%	1,88%	0,60	-0,43%	-0,26%	-0,56%
Средна	2,78%	0,45	4,90%	2,15%	0,55	-0,29%	-0,15%	0,78%
Отклонение	3,92%	0,04	2,74%	1,24%	0,04	2,66%	1,47%	3,08%

Източник: Изчислено от автора на базата на данни от сайта на НСИ www.nsi.bg